SOCIOLOGICKÝ ÚSTAV AKADEMIE VĚD ČR - ODDĚLENÍ ČESKÉ POHRANIČÍ

ČESKO -NĚMECKÉ SOUVISLOSTI

BULLETIN PROJEKTU „OBČANSKÁ DIMENZE ČESKO-NĚMECKÝCH VZTAHŮ VE FÁZI VSTUPU ČR DO EVROPSKÉ UNIE S DŮRAZEM NA POHRANIČNÍ OBLASTI“ V RÁMCI PROGRAMU PODPORY CÍLENÉHO VÝZKUMU A VÝVOJE AKADEMIE VĚD ČR

Ročník II. 1/2004 zdarma

ČESKO-NĚMECKÉ POHRANIČÍ SOUČÁSTÍ PROCESU VÝCHODNÍHO ROZŠÍŘENÍ EVROPSKÉ UNIE

Otevření hranic mezi SRN a tehdejším Československem vyvolalo atmosféru společenské euforie, která zasáhla obyvatele českého, ale také německého příhraničí. Došlo k výraznému růstu frekvence kontaktů a vytváření nových vazeb mezi obyvateli českého a německého pohraničí. Rychle vznikaly rovněž různé organizační vazby územní spolupráce včetně euroregionů. Vytvořily se tedy předpoklady postupného propojování územních systémů. Znovusjednocení Německa a jeho návrat do role kontinentální mocnosti výrazně modifikovalo roli českého pohraničí. Přestože z územního hlediska dosti nerovnoměrně (asymterie sousedského vztahu), stává se české pohraničí prostorem "přibližování" České republiky k evropským strukturám a postupně také aktérem integračních procesů.

Pohraniční území nicméně nadále negativně ovlivňují důsledky dlouhodobého vývoje dvou odlišných sociálních systémů. Důsledkem tohoto vývoje je současná asymetrická povaha česko-německých vztahů, která je silně pociťována zejména v těch částech pohraničí, kde dochází k častému a bezprostřednímu styku obyvatel. Nerovnoměrnost je dána spíše historicky a projevuje se v rozdílné aktivitě a motivaci Čechů a Němců, s nimiž vstupují do vzájemných kontaktů. Nerovnoměrnost motivace je do jisté míry výhodná v tom ohledu, že nestaví Čechy a Němce jednoznačně do pozice konkurentů. Motivace má spíše komplementární povahu naplňující podmínku vzájemně výhodné spolupráce. V popsané situaci působí negativně aktivity a historické reminiscence některých sudetoněmeckých krajanských organizací. Nerovnost vzájemných vztahů a snahy těchto organizací tak pronikají do praktického života občanů v pohraničí a podílí se na utváření a změnách jejich postojů jak k SRN, tak i aktivitám českých reprezentantů.

Václav Houžvička

ZÁKLADNÍ CÍLE PROJEKTU OBČANSKÁ DIMENZE ČESKO-NĚMECKÝCH VZTAHŮ VE FÁZI VSTUPU ČR DO EU

Počínaje rokem 2003 zahájilo oddělení České pohraničí SOÚ AV ČR řešení tříletého projektu „Občanská dimenze česko-německých vztahů ve fázi vstupu ČR do EU s důrazem na pohraniční oblasti.“ Projekt je financován z prostředků Programu podpory cíleného výzkumu a vývoje Akademie věd ČR a klade si za cíl zaznamenat s využitím empirických údajů v ucelené podobě obraz vnímání Německa v názorech a postojích obyvatel českého pohraničí. Navazuje na systematické studium dané problematiky, jíž se ústecké pracoviště SOÚ zabývá od počátku devadesátých let. Přestože Německo je poprvé v novodobé historii spojencem ČR v NATO a významným aktérem nadcházejícího vstupu ČR do Evropské unie, zůstávají vzájemné vztahy v určitém napětí, které nedokázala bezezbytku odstranit ani *Smlouva o dobrém sousedství a přátelské spolupráci z roku 1992*, ani *Deklarace* podepsaná v roce 1997. Důvodem je především faktor historické paměti zahrnující zejména tragické události druhé světové války, který zůstává latentně přítomen ve vzájemných vztazích (mj. kvůli aktivitám vysídleneckých organizací) a vytváří rizikový faktor bilaterálních vztahů.

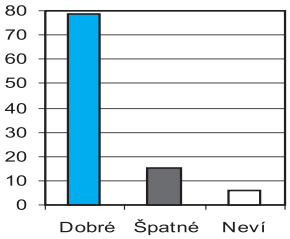
Vzdor tomu přineslo údobí čtrnácti let, jež uplynuly od pádu železné opony na česko-německé hranici dynamický rozvoj spolupráce podél celé hranice, kterou v současnosti pokrývají euroregiony, které po vzoru západní Evropy podporují navazování kontaktů mezi institucemi i mezi lidmi. Pozitivně působí rovněž finanční podpora projektů č e s k o - n ě m e c k é h o sbližování v rámci *Fondu budoucnosti*, jenž byl ustaven spolu s *Koordinační radou česko-německ-*

ROZŠÍŘENÉ VYDÁNÍ PŘINÁŠÍ V SOUVISLOSTI SE VSTUPEM ČR DO EU SOUHRN NÁZORŮ OBYVATEL POHRANÍČÍ NA ČESKO-NĚMECKÉ VZTAHY DLE VÝSLEDKŮ VYZKUMU POHRANIČÍ ČR/SRN - 2003.

tématické okruhy výzkumu:

POSTOJE OBYVATEL POHRANIČNÍCH OBLASTÍ K NĚMECKU A EVROPSKÉ UNII.
POCIT HRDOSTI NA ČESKOU REPUBLIKU.
POSTOJE K JINÝM NÁRODŮM.
HODNOCENÍ SOUČASNÝCH VZTAHŮ ČR A SRN.
KONTAKTY OBYVATEL ŽIJÍCÍCH PŘI HRANICI S OBČANY BAVORSKA A SASKA.
FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ KVALITU VZTAHŮ.
POHLED NA MINULOST A SUDETONĚMECKÁ OTÁZKA.
AKTUÁLNÍ POSTOJE K PROBLEMATICE SUDETSKÝCH NĚMCŮ.

Graf 1. Hodnocení současných vztahů mezi ČR a SRN (v %)

Pozn.: Zdroj SOÚ AV ČR, výzkum Pohraničí ČR/SRN-2003.

NĚMECKÉ SOUSEDSTVÍ:

- **Spolupráce s Německem a vstup do Evropské unie jsou vnímány dvěma třetinami dotazovaných pozitivně.**
- **Tři čtvrtiny tázaných jsou názoru, že vztahy Čechů k Německu a Němcům se po roce 1989 zlepšily. Vyjadřují rovněž spokojenost s faktem, že partnerství s Německem dostalo po vstupu ČR do Evropské unie nový rozměr evropské integrace. Postavení ČR je vnímáno především v evropském kontextu.**

ého diskusního fóra na základě Deklarace.

Aktuální vstup České republiky do EU přináší denní potřebu institucí, politiků, ale také občanů přistupovat k vytváření instrumentů spolupráce a dalšího sbližování na základě hlubšího poznání stavu názorů a postojů veřejnosti pohraničních oblastí, které jim poskytuje kromě jiných zdrojů také náš projekt.

S výsledky výzkumů bude seznamovat tento bulletin (vycházející zpravidla dvakrát ročně v závislosti na výstupech jednotlivých etap). Tentokrát vám přinášíme souhrn výsledků reprezentativního výzkumu (789 respondentů), který byl proveden v říjnu 2003 ve spolupráci s agenturou *TNS Factum* na území všech krajů přilehlých k hranici se SRN. Výzkum pokrývá větší část území, na němž došlo po roce 1945 k téměř úplné směně obyvatelstva (někdejší tzv. Sudety) v důsledku odsunu německy mluvícího obyvatelstva tehdejšího Československa.

Lze předpokládat, že proces postupného propojování pohraničních oblastí v důsledku integrace do společného prostoru EU spolu s ustupující rolí hranice jako ostrého předělu „dvou světů" podpoří výraznou dynamiku obnovy území dosud žijícího na okraji zájmu centra a otevře nové možnosti sbližování s naším západním sousedem. Svým dílem k tomuto procesu chce přispět i tento projekt.

Václav Houžvička

ODRAZ VNÍMÁNÍ ČESKÉ REPUBLIKY V MEZINÁRODNÍM KONTEXTU

Veřejnost v pohraničních oblastech s Německem vnímá postavení České republiky především v evropském kontextu. Mezi osmi nejčastěji uváděnými zeměmi, s nimiž by ČR měla mít nejužší hospodářskou, politickou a vojenskou spolupráci, byl zmiňován pouze jediný mimoevropský stát, a to USA.

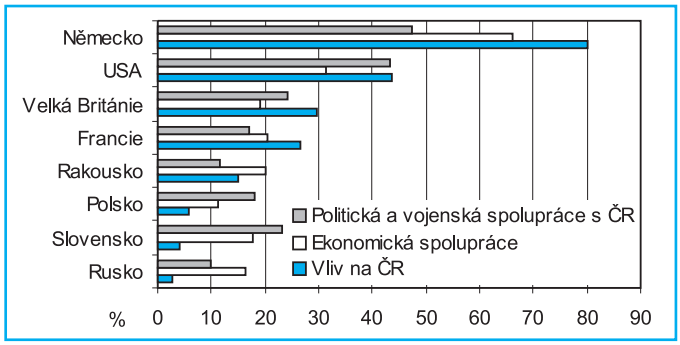
Za zemi, s níž by měla mít ČR nejužší hospodářskou spolupráci, je jednoznačně nejčastěji považována SRN, což v podstatě reálně odráží faktický stav. Na druhém místě občané preferovali USA. Uvedené dvě země - supervelmoc USA a regionální mocnost SRN - představují v očích zkoumané části české veřejnosti rozhodující partnery, kteří současně mají na ČR největší vliv. Toto zjištění potvrzují také výpovědi o ideálním nejužším politickém a vojenském partnerství, kde byly opět nejčastěji uváděny tyto dvě země.

Na základě uvedených poznatků se lze přiklonit k názoru, že veřejnost v českém pohraničí poměrně citlivě vnímá vyvažování významného regionálního vlivu SRN těsnější politickou a vojenskou orientací ČR na USA.

Poněkud menší důraz je kladen na nejužší spolupráci s Velkou Británií a Francií. V případě obou těchto zemí je však častěji poukazováno na uplatňování jejich vlivu na ČR.

Třetí kategorii zemí (podle četnosti výpovědí) tvoří skupina sousedních států (s výjimkou uvedeného Německa), to znamená Slovensko, Polsko a Rakousko. V případě těchto tří zemí zaujme rozlišení žádoucího (z hlediska respondenta) a faktického stavu. Zatímco za stát, s kterým by ČR měla mít nejužší politické a vojenské kontakty, je častěji uváděno Slovensko a za ním Polsko a Rakousko, v případě vnímání vlivu na ČR bylo zaznamenáno pořadí opačné.

Graf 2. Země, se kterými by ČR měla mít nejužší spolupráci, a které mají na ČR největší vliv (v%)

Pozn.: Zdroj SOÚ AV ČR, výzkum Pohraničí ČR/SRN-2003.

Jistým solitérem je ze zkoumaného hlediska Rusko, v jehož případě byla relativně často preferována úzká hospodářská spolupráce. V případě Ruska lze však pokládat za nejvýznamnější zjištění, že s odstupem 14 let po politickém zvratu roku 1989 se pouze 2,8 % občanů pohraničí domnívají, že tento stát ovlivňuje dění v ČR.

Další země mají z hlediska preferencí veřejnosti spíše marginální význam.

Václav Houžvička

POCIŤUJÍ OBYVATELÉ POHRANIČÍ VNĚJŠÍ OHROŽENÍ ČESKÉ REPUBLIKY?

V příhraničních oblastech se SRN převládá pocit bezpečné situace, kdy ČR nemá žádného vnějšího nepřítele, jemuž by musela čelit. Toto vědomí bezpečného sousedství SRN v pohraničních oblastech vytváří příznivé předpoklady relativně hladkého průběhu procesu připojení ČR k EU, k němuž došlo v květnu 2004. Přitom nekonfliktní vztahy sousedících zemí patří k základním požadavkům členství v tomto mezinárodním společenství.

PODROBNÝ ROZBOR VÝSLEDKŮ ŠETŘENÍ NALEZNETE NA: HTTP://WWW.BORDERLAND.CZ

Z konkrétních zemí, z nichž mají občané v příhraničí s Německem obavy, je relativně nejčastěji uváděno samotné Německo (3,9 %). Jestliže však vezmeme v úvahu konfliktní minulost vzájemných vztahů a fakt, že SRN byla až do roku 1989 považována za protivníka, je naměřená nízká hodnota obav výrazně příznivá a naznačuje pozitivní podmínky pro další spolupráci. Druhým uváděným zdrojem možného ohrožení bylo Rusko (2,8 %).

Také v tomto případě zřejmě negativní zkušenost s někdejší dominantní mocností byla zastíněna aktuálním mezinárodně politickým vývojem (po rozpadu Sovětského svazu) a ukotvením bezpečnostních záruk ČR členstvím v NATO.

Z hlediska dlouhodobého trendu vnímání mezinárodně bezpečnostních záruk ČR je patrné, že členství naší země v euroatlantických bezpečnostních strukturách hraje výrazně stabilizující roli rovněž v prostředí česko-německého pohraničí.

Vědomí, že pohraniční oblasti nejsou jakkoliv ohroženy sousedním státem patří k jednoznačným pozitivům polistopadového vývoje české společnosti.

Václav Houžvička

VZTAH OBYVATEL POHRANIČÍ K EVROPSKÉ UNII

V pohraničních oblastech s Německem vcelku převládá pozitivní mínění o vstupu ČR do EU, přičemž tento pozitivní postoj ve vztahu k předchozím šetřením poněkud posílil.

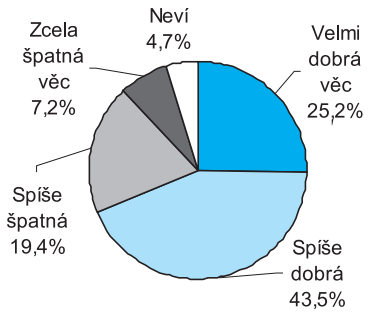
V této souvislosti je však nutné podotknout, že dotčená příhraniční oblast jako celek není ve svých názorech zcela jednotná. Při hranici s Bavorskem jsou ve vztahu k Německu a rozšíření EU zaznamenávány obecně vstřícnější postoje, než v blízkosti hranice saské.

Na pozitivnější mínění o naší integraci do EU v bavorském sousedství patrně příznivě působí pragmatické úvahy o možnostech hospodářského profitu z dynamické bavorské ekonomiky, z přítomnosti turistů a z podnikatelských aktivit přinášejících finanční prostředky ze SRN, které pomáhají překlenout lokální a regionální hospodářské potíže.

Postoje obyvatel saského příhraničí zřejmě negativně ovlivňují zhoršené hospodářské charakteristiky starých průmyslových regionů, kde restrukturace v této oblasti probíhá zvláště bolestně, a kde na rozdíl od bavorské části hranice nelze ani očekávat přílišný hospodářský přínos ze sousedství se Saskem, jež se potýká s obdobnými problémy.

Poměrně pozitivní mínění o členství našeho státu v EU podporuje fakt, že se občané v pohraničních okresech většinou neobávají o existenci naší státnosti v rámci tohoto nadnárodního celku, přičemž možnost, že by vstupem do EU náš stát postupně mohl zaniknout, nepovažují za pravděpodobnou téměř dvě třetiny z nich.

Graf 3. Hodnocení vstupu ČR do EU v českém příhraničí se SRN

Pozn.: Zdroj SOÚ AV ČR, výzkum Pohraničí ČR/SRN-2003.

Očekávání, která jsou v příhraničí se vstupem do EU spojena, však nejsou jednoznačně pozitivní. Největší ztráty jsou předpokládány v sociální oblasti, jak pokud jde o růst životních nákladů, tak také z hlediska zvyšování počtu nezaměstnaných. Tomuto názorovému trendu odpovídá také nejednoznačný postoj k otázce, zda po vstupu do EU bude dosaženo vyšší životní úrovně. Pozitivnější očekávání převládají v hospodářské oblasti, a to jak pokud jde o získání finanční podpory z fondů EU pro ekonomický rozvoj, tak i v případě získání nových trhů pro odbyt českých výrobků.

Nejednoznačně rovněž vyznívají očekávání v politické oblasti. Nejčastěji se veřejnost v pohraničí kloní k názoru, že v jejich regionu vzroste vliv Německa, a že dojde k omezení naší státní suverenity. Na druhou stranu si polovina tamní veřejnosti myslí, že po přijetí do EU bude ČR považována za plnoprávnou součást Unie. Vyhraněný názor nebyl zaznamenán ani v případě možné expanze českého vlivu do střední a východní Evropy. Veřejnost v pohraničních okresech se dále nedokázala shodnout ani na tom, zda ČR bude po svém vstupu do EU s to převzít v plném rozsahu evropské kulturní a morální hodnoty.

Václav Houžvička

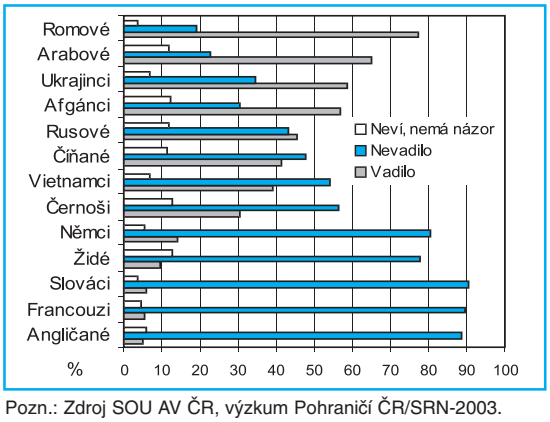
ÚROVEŇ ETNICKÉ TOLERANCE

Ve sledovaných příhraničních oblastech s Německem je vedle blízkého vztahu ke Slovákům patrná jistá důvěra k "západnímu" kulturnímu prostředí. Nelze však tvrdit, že by se veřejnost v příhraničí uzavírala příslušníkům přicházejícím z jiných kulturních prostředí. Relativně značná je míra deklarované tolerance k sousedství s černochy, Vietnamci, Číňany a Rusy.

Negativní postoj jednoznačně převažuje u těch národností, které jsou ve vědomí lidí nějakým způsobem spojeny s pocitem osobního, majetkového nebo jiného ohrožení. Dlouhodobě největší odstup však vyjadřují obyvatelé příhraničních oblastí k soužití s Romy. Tento stav je projevem poměrně velké vzájemné odcizenosti a velmi špatné přizpůsobivosti značné části romského obyvatelstva majoritnímu prostředí. Postoje veřejnosti tak v tomto případě vcelku věrně odrážejí stav, který v pohraničí trvá.

Václav Houžvička

Graf 4. Přijatelnost jednotlivých národností jako sousedů v místě bydliště

Pozn.: Zdroj SOU AV ČR, výzkum Pohraničí ČR/SRN-2003.

HODNOCENÍ SOUČASNÝCH VZTAHŮ MEZI ČR A SRN

Ve sledovaných příhraničních okresech výrazně převažuje pozitivní hodnocení současných oficiálních vztahů ČR se SRN.

Ty, kteří mají na úroveň vzájemných vztahů v současnosti poněkud skeptičtější názor, lze obecně rozdělit do dvou základních skupin, a to na sociálně slabší jedince a veřejnost, která s obavami sleduje aktivity sudetských Němců. Přesto i v těchto případech pozitivní hodnocení převažuje.

Poněkud skeptičtější názory jsou také bližší obyvatelům příhraničí se Saskem. Avšak hypotéza, že by kritičtější postoj v severozápadním příhraničí více ovlivňovala obava z požadavků sudetských Němců než při hranici s Bavorskem, výzkum neprokázal. Důvodem zřejmě bude všeobecně radikálnější vymezování postojů v saském příhraničí způsobené jak vypjatější politickou atmosférou v regionu, tak i problematičtější sociální situací.

Přesto však, jak již bylo v obecné rovině naznačeno, právě obava z požadavků sudetoněmeckých organizací přispívá k tomu, že jsou vzájemné vztahy mezi ČR a SRN hodnoceny častěji jako méně dobré.

Trend vnímání vývoje vzájemných česko-německých vztahů naznačuje, že oproti roku 1999 mírně posiluje jejich pozitivní hodnocení, přičemž dobrým vztahům se SRN je v pohraničí přisuzován poměrně velký význam. Podle většiny

jeho obyvatel patří pro ČR ve srovnání s ostatními sousedními státy dobré vztahy s Německem k těm důležitějším, přičemž za úplně nejpřednější je považuje čtvrtina z nich. Obdobně pozitivní postoj převládá i pokud jde o vliv sjednocení Německa na vzájemné vztahy.

Podíváme-li se, jak sjednocení hodnotí obyvatelé jednotlivých oblastí pohraničí, je zřejmé, že v sousedství s Bavorskem mají tendenci k pozitivnějšímu hodnocení sjednocení než sousedé se Saskem.

Celkově byl v celém pohraničí zaznamenán sklon k názoru, že se po roce 1989 vztahy Čechů k Němcům a Německu zlepšily. Z výsledků prezentovaného šetření je zřejmé, že veřejnost je k pravidelně se opakujícím mediálním "přestřelkám" a sporům v bilaterální rovině česko-německých vztahů do značné míry imunní. Nabízí se několik možných vysvětlení tohoto stavu, k nimž je možno zařadit nedostatečnou informovanost neumožňující pochopit podstatu problému, pragmatický odstup typu "od toho máme politiky", případně indiferentní postoj odmítající osobní angažmá v "záležitostech tzv. vysoké politiky, které beztak nemohu ovlivnit." Určitou roli může hrát i únava české společnosti z kontinuálního proudu změn (politických i ekonomických), k nimž dochází po roce 1989.

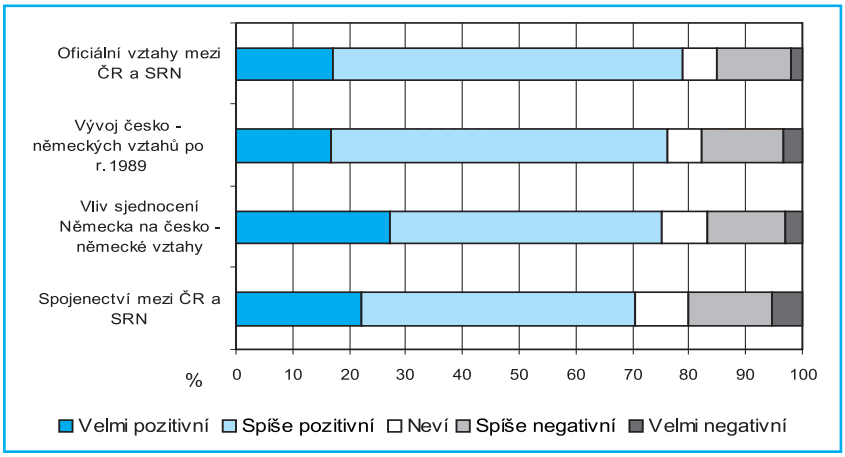
Obdobně jako v předchozích případech jsou obyvatelé českého pohraničí s Německem většinou spokojeni také se skutečností, že se Německo stalo po vstupu ČR do EU naším spojencem.

Míra spokojenosti nad spojenectvím s Německem má výrazně politickou motivaci. Nepřekvapuje, že levicově orientovaní respondenti jsou s touto skutečností výrazně méně spokojeni než pravice. Rovněž obyvatelé bavorského příhraničí častěji s tímto spojenectvím souhlasí. Pro srovnání lze uvést odpovědi charakterizující situaci v pohraničí před vstupem ČR do NATO. V průzkumu provedeném v říjnu 1996 figurovalo Německo na prvním místě mezi státy, s nimiž je žádoucí spolupracovat. V uvedeném pořadí následovaly Spojené státy, Francie a Velká Británie.

Jestliže vezmeme v této souvislosti v úvahu pronikavý pokles pocitu ohrožení ze strany Německa (v roce 1996 pociťovalo možnost ohrožení 18,4 % a v roce 2003 pouze 4 %) potom je zřejmé, že pozvolna, ale plynule roste potenciál důvěry vůči západnímu sousedovi. Lze konstatovat, že formální kroky sbližování mezi ČR a SRN (dohody o spolupráci mezi státními orgány, na úrovni obcí, regionů, církví a občanských sdružení aj.) pozitivně ovlivňují vstřícné postoje obyvatel pohraničí vůči sbližování s německým sousedem.

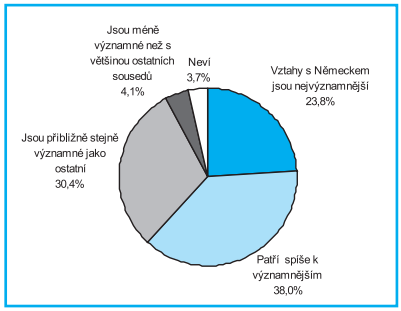
Václav Houžvička

Graf 5. Hodnocení vybraných aspektů česko-německých vztahů

Pozn.: Zdroj SOÚ AV ČR, výzkum Pohraničí ČR/SRN-2003.

Graf 6. Hodnocení vztahů s Německem ve srovnání s ostatními zeměmi

Pozn.: Zdroj SOÚ AV ČR, výzkum Pohraničí ČR/SRN-2003.

INFORMUJEME O INSTITUCÍCH ČESKO-NĚMECKÉ SPOLUPRÁCE

- *Konkrétním výsledkem obsahu Česko-německé deklarace podepsané 21. ledna 1997 bylo zřízení instituce (nadačního fondu podle českého práva se sídlem v Praze) Česko-německého fondu budoucnosti. Posláním fondu je podporovat různé formy porozumění mezi Čechy a Němci, zejména formou finanční podpory společných dvoustranných projektů, z nichž značná část je soustředěna do prostoru česko-německého pohraničí. Významnou oblastí je podpora výměny mládeže (např. projekt TANDEM), studijních pobytů a partnerství škol (např. Česko-bavorský výměnný školní rok 2002/2003 v euroregionu Egrensis).*
- *Od roku 1999 je fond partnerskou organizací nadace SRN "Připomínka, odpovědnost a budoucnost", přispívající k usmíření sociálním projektem ve prospěch obětí nacionálně socialistického násilí.*
- *V oblasti kultury podporuje fond pořádání výstav, koncertů (hudební festival Uprostřed Evropy), setkávání umělců, vydávání překladů významných literárních prací a vědeckých studií, ale také obnovu stavebních památek v pohraničních oblastech.*
- *K prohloubení dialogu mezi oběma zeměmi přispívá projekt Česko-německého diskusního fóra, řízeného Koordinační radou, jejímž posláním je poskytnout příležitost k projednání klíčových otázek vzájemné spolupráce, včetně problémových témat minulosti.*

PERSPEKTIVY ČESKO-NĚMECKÝCH VZTAHŮ

Důležitým faktorem bezkonfliktního soužití Čechů s Němci je vzájemné poznávání a rozvoj oboustranně výhodné spolupráce. Jen tak lze postupně odbourávat zátěže negativních zkušeností ze vzájemného soužití a koexistence v minulosti.

Politická změna na konci osmdesátých let 20. století a související proměny geopolitického uspořádání světa (včetně trendů ekonomické globalizace) vytvořily základní předpoklady pro sbližování a větší prolínání jednotlivých národností v Evropě i mimo ni. Tento fakt nelze charakterizovat ani jako jednoznačně kladný, ani jako záporný. Stává se prostě stále zřetelnější realitou, a to i v nových nebo obnovených středo a východoevropských demokraciích. S určitou nadsázkou lze říci, že bloudění nezakotvených jedinců a národnostních skupin po světě, a zvláště po Evropě, je jakýmsi lakmusovým papírkem reflektujícím stav "sociálního a politického zdraví" naší současné civilizace.

Také české a německé příhraniční oblasti prošly po roce 1989 složitým vývojem, který nebyl bez negativních důsledků (vysoká nezaměstnanost v českých a saských příhraničních okresech, masivní odchod, zejména mladých a kvalifikovaných lidí, ze saského příhraničí apod.). Nelze tedy zcela vyloučit, že se za jistých nepříznivých okolností mohou i relativně stabilizované oblasti v Evropě (mezi které lze stále řadit i české a německé příhraničí), stát prostorem nižší sociální, politické a demografické stability, či dokonce nestability.

Zřejmým a zřetelným zájmem obyvatel českých a německých příhraničních oblastí je, ostatně jako v každém pohraničí, bezkonfliktní soužití se sousedem a vytváření podmínek pro smysluplný a důstojný život. Promítnuto do vzájemných česko - německých vztahů to znamená zvyknout si na sebe v každodenním kontaktu, vzájemně se respektovat a být si spolehlivými a výhodnými hospodářskými partnery. Jestliže se podaří dosáhnout tohoto stavu , potom i mezilidské vztahy Čechů a Němců se budou rozvíjet dynamičtějším tempem.

Václav Houžvička

FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ KVALITU ČESKO-NĚMECKÝCH VZTAHŮ

K tomu, aby bylo možné budovat vzájemné česko-německé vztahy na solidních základech, je potřebné identifikovat faktory, které je, ať již kladně nebo záporně ovlivňují, hledat v nich reálná jádra a současně analyzovat to, co se na tento reálný základ nabaluje ve formě předsudků, nerealistických očekávání apod.

Na základě zjištění z posledního výzkumu v českých příhraničních okresech s Německem je patrné silné zastoupení pragmatického hlediska, a to zvláště při vnímání Německa jako ekonomicky výhodného partnera, s nímž je žádoucí spolupracovat. Současně byl zaznamenán vysoký podíl souhlasu s hodnocením Německa jako státu, s nímž můžeme žít v klidu a míru *(86,4 %)*. Tyto postoje napovídají, že sousední stát je chápán jako důvěryhodný a perspektivní partner.

Tabulka 1. Přehled vývoje názorů na faktory ovlivňující česko-německou spolupráci

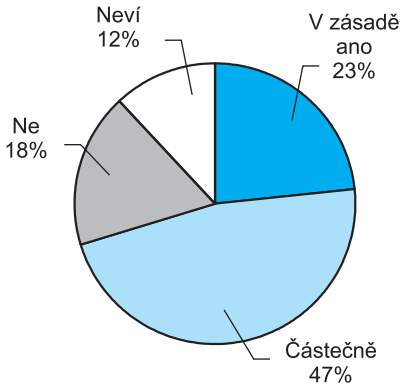
	1993	1994	1996	1997	1999	2003
Rozdílný jazyk	44	39	47	43	36	42
Rozdílná národní povaha	52	46	50	55	42	47
Výkonnost ekonomiky	83	73	79	78	70	70
Konfliktní minulost	40	44	57	62	69	70
Politický systém/zájmy státu	30	34	30	45	42	38
Nedostatečné doprav. komunikace	41	33	26	25	26	23
Nedostatečné informace	55	30	25	27	27	25

Poznámka: údaje představují podíl souhlasných odpovědí v % dle výzkumů v okresech česko-německého pohraničí. Údaje roku 1999 vycházejí z celostátního výzkumu.
Zdroj Sociologický ústav AV ČR, výzkumné sondy oddělení České pohraničí 1993, 1994, 1996, 1997, 1999, 2003 .

Nejdůležitější poznatky:

- *Česká veřejnost v příhraničí s Německem nadále vnímá rezervy v narovnání česko-německých vztahů, které značnou měrou souvisejí s konfliktní minulostí.*
- *Sudetoněmecká otázka je předmětem zájmu pouze části obyvatel pohraničních oblastí. Desetina se o tuto problematiku zajímá velmi a třetina částečně. Aktivity Sudetoněmeckého krajanského sdružení vyvolávají obavy dvou pětin dotazovaných.*
- *V hodnocení závažnosti sudetoněmecké otázky pro česko-německé vztahy se názor veřejnosti štěpí. Jedna část považuje tento problém za velmi nebo spíše závažný, druhá za spíše nebo zcela okrajový. Poválečný odsun považují tři čtvrtiny tázaných za spravedlivý, část z nich má výhrady k okolnostem průběhu.*

Graf 7. Došlo již k narovnání v česko-německých vztazích?

Pozn.: Zdroj SOÚ AV ČR, výzkum Pohraničí ČR/SRN-2003.

Vstřícný postoj k západnímu sousedovi je však provázen určitou mírou rezervovanosti zakotvené zřejmě v podobě historické paměti v hlubších vrstvách společenského vědomí *(musíme si dát pozor - 67,4 %, nesmíme zapomenout na podzim 1938-81 %)* reflektujícího mocenskou nerovnost obou států. Tento přístup lze pojmenovat určitou zkratkou jako „opatrné přátelství". Toto konstatování podporuje rovněž zjištění, že u většiny výroků, které pozitivně hodnotily roli Německa, byl dlouhodobě a opakovaně nejčastěji zaznamenáván pouze částečný souhlas.

Vědomí *(mentalita)* české společnosti a s ní propojená národní identita mají výrazně historizující charakter *(potvrzuje to rovněž předchozí zjištění, že 85 %*

respondentů spatřuje v historii důvod hrdosti na Českou republiku), což je historicky dáno dlouhodobým a komplikovaným úsilím o nabytí kulturní a národní svébytnosti, jakož i opakovanými ztrátami samostatnosti v novodobých dějinách. Současný vstřícný vztah k Německu a jeho obyvatelům je o to cennější, že o politickou, kulturní i ekonomickou emancipaci museli Češi většinou soutěžit s německým prostředím *(jak uvnitř českých zemí, tak ve vztahu k německy mluvícím státům Rakousku a Německu).*

Mezi negativní faktory *(bariéry spolupráce),* které ovlivňují kvalitu česko-německé spolupráce, obyvatelé pohraničí nejčastěji uváděli rozdíly v životní úrovni, odlišně výkonná hospodářství a konfliktní minulost.

V dlouhodobém pohledu na vývoj podílu jednotlivých faktorů ovlivňujících kvalitu česko-německých vztahů je překvapivý zejména nárůst faktoru konfliktní minulosti, který kontrastuje s cíleným úsilím politických elit o kultivaci česko-německého dialogu směřujícímu k vyrovnání s konfliktní minulostí.

Přestože byla v roce 1992 uzavřena mezi tehdejší ČSFR a SRN Smlouva o dobrém sousedství a přátelské spolupráci, na níž navázala v roce 1997 Česko-německá deklarace o vzájemných vztazích a jejich budoucím vývoji, je patrné, že se ve vědomí české společnosti nepodařilo odstranit konfliktní potenciál novodobé historie *(odmítnutí začlenění do ČSR českými Němci v letech 1918-1919, postupná nacifikace politické reprezentace sudetských Němců ve třicátých letech 20. století, rozbití demokratického Československa v roce 1938, okupace českých zemí v letech 1939-1945 a poválečný odsun německy mluvícího obyvatelstva ČSR).* Destruktivní stanoviska Sudetoněmeckého krajanského sdružení opakovaně iritují českou společnost i politické elity ČR a komplikují jinak příznivě se vyvíjející vztahy mezi Čechy a Němci na lokální a regionální úrovni pohraničních oblastí. Obdobný vývoj lze pozorovat i v celostátním měřítku.

S největší pravděpodobností lze tak razantní nárůst reminiscenčního faktoru *(zastoupeného v roce 1993 pouhými 40 % na 69 % podíl v roce 2003)* přičíst především traktování sudetoněmecké otázky a požadavků Sudetoněmeckého krajanského sdružení *(tzv. právo na vlast, majetkové restituce, právo návratu, zrušení prezidentských dekretů aj.).* Historie jakoby se vrátila navzdory všem snahám o dialog a „narovnání" vztahů v mnohem intenzivnější podobě. Lze dovozovat, že účinky dialogu zůstaly omezeny na nepočetnou skupinu obyvatel ČR, takže v širším kontextu česko-německých vztahů mají spíše okrajový vliv.

Pomineme-li historické zátěže v česko-německých vztazích a odhlédneme-li od snah Sudetoněmeckého krajanského sdružení, jsou postoje veřejnosti v českých příhraničních okresech, jak dokládají uvedené tabulky, vcelku příznivé.

Vzhledem k tomu, že některé výroky naznačují, jak vnímají a hodnotí obyvatelé Německo a rovněž politickou, ekonomickou a kulturní dimenzi sousedství, není bez zajímavosti určité srovnání základních trendů, jak se odrážejí v dlouhodobém výzkumu, který provádí oddělení České pohraničí Sociologického ústavu AV ČR od počátku devadesátých let. Uvedená přehledová tabulka naznačuje, že hodnocení jednotlivých aspektů vztahu Čechů k SRN a jeho obyvatelům má, jak již bylo zmíněno, v podstatě pozitivní charakter, navíc dlouhodobě stabilizovaný.

Lze konstatovat, že v celostátním měřítku (výzkum realizovaný v roce 1999) jsou postoje až na výjimku jednoho výroku (od Němců se máme vždy co učit) podstatně skeptičtější, než v pohraničních oblastech. V tomto i dalších srovnáních lze zaznamenat obdobné rozdíly mezi názory obyvatel pohraničí a vnitrozemí. Jedním z možných vysvětlení této diference je každodenní kontakt s německými sousedy a možnost posoudit praktickou podobu setkávání Čechů a Němců. Další vysvětlení je možno hledat nejen v určitém trendu konzervativnějších postojů obyvatel vnitrozemí, ale také ve vyšší kvalifikační struktuře, která může být zdrojem skeptičtějšího posuzování problémů česko-německých vztahů.

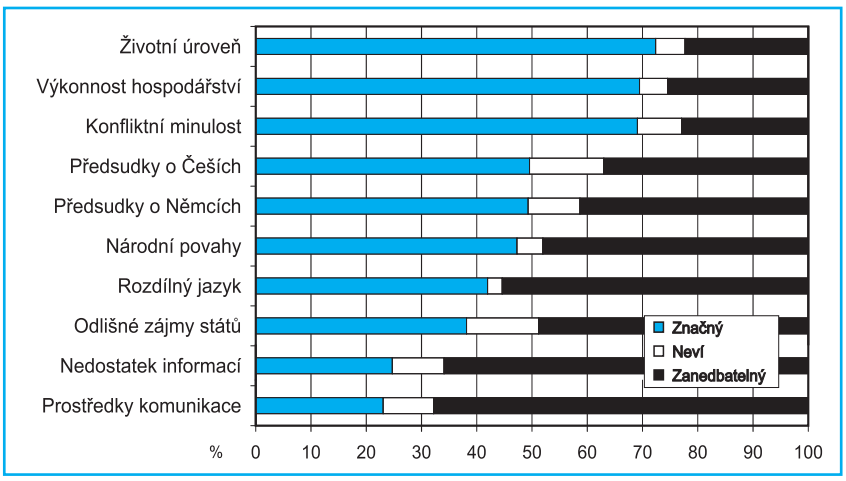
Václav Houžvička

Tabulka 2. Vývoj hodnocení některých výroků o vztahu k Německu

	1996	1999	2003
S Němci můžeme žít v klidu a míru	91	78	86
Sousedství se SRN je ekonomicky výhodné	94	70	89
Německo má ze všech evropských států největší vliv na ČR	92	62	83
Vůči Němcům bychom měli projevovat více hrdosti	88	71	84
Zájmem státu je nejtěsnější spolupráce s Německem	93	67	82
Nelze zapomenout, co nám Německo způsobilo po Mnichovu	83	78	81
Měli bychom více usilovat o spolupráci s odsunutými Němci	94	x	38
Němci jsou naši přátelé	88	x	71
Německá kultura je nám velice blízká	52	33	54
Na Němce si musíme vždy dávat pozor	84	59	67
V Německu může opětovně vzniknout nacionalismus a fašismus	79	51	58
Německo by mohlo ohrozit ČR	49	21	42
Vůči Německu jsme vždy bezmocní	40	21	36
Od Němců se máme vždy co učit	75	67	67

Poznámka: *údaje vyjadřují podíl souhlasných odpovědí v %; údaje roku 1999 reprezentují celostátní výzkum, 1996 a 2003 = šetření v okresech při hranici se SRN; x - otázka nebyla položena. Zdroj SOÚ AV ČR, empirické sondy oddělení České pohraničí 1996, 1999, 2003.*

Graf 8. Faktory, které mají vliv na kvalitu česko-německé spolupráce

Pozn.: Zdroj SOÚ AV ČR, výzkum Pohraničí ČR/SRN-2003.

PŘEHLED VYBRANÝCH VÝZKUMŮ POHRANIČÍ

Šetření projektu České pohraničí probíhala na území někdejších okresů přiléhajících k hranici ČR/SRN: Liberec, Děčín, Ústí nad Labem, Teplice, Most, Chomutov, Karlovy Vary, Sokolov, Cheb, Tachov, Klatovy, Domažlice, Prachatice.

1991. *"Česko-německé vztahy v názorech obyvatel českého pohraničí." (N=1421). Sociálně ekonomický ústav ČSAV.*

1993. *Empirická sonda (N=758) "Přeshraniční souvislosti sociálních změn v oblasti české části euroregionu Chebsko." Sociologický ústav AV ČR, oddělení České pohraničí, v rámci projektu "Verflechtungsanalyse Nordbayern-Westböhmen." Koordinátor projektu Univerzita Bayreuth.*

1993-1995. *Empirické sondy v rámci projektu "České pohraničí v procesech evropské integrace." GA ČR 403/93/1085.*

1996-1999. *Empirická šetření "Reflexe sudetoněmecké otázky a postoje obyvatel českého pohraničí k Německu." Výzkumný projekt Ministerstva zahraničních věcí ČR.*

1998-2000. *Empirické sondy projektu "Nositelé vytváření přeshraničního společenství na česko-německé hranici." Grantová agentura ČR 403/98/1420.*

2003. *Empirický sociologický výzkum (N=789) "Pohraničí ČR/SRN" v rámci projektu "Občanská dimenze česko-německých vztahů ve fázi vstupu ČR do Evropské unie s důrazem na pohraniční oblasti." Program podpory cíleného výzkumu a vývoje AV ČR (IBS7028301).*

POSTOJ ČESKÉ VEŘEJNOSTI K SUDETSKÝM NĚMCŮM

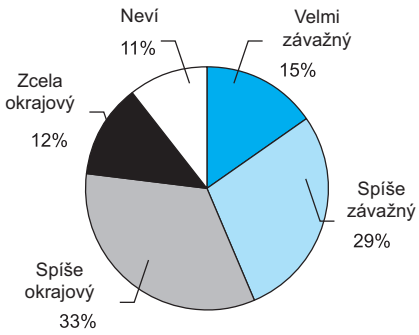
Poprvé byla závažnost sudetoněmecké otázky položena v rámci výzkumu České pohraničí v roce 1991 (formulace otázky nebyla totožná) a tehdy ji považovalo 66 % respondentů za potenciální problém aktuálních česko-německých vztahů. V roce 1999 byl podíl odpovědí "velmi a spíše závažná" 61 % a v roce 2003 pokračoval trend poklesu závažnosti na 43,7 %. Lze dovozovat, že přes opakované mediální "vzruchy" klesá zvolna podíl obyvatel pociťujících tzv. sudetoněmeckou otázku jako naléhavý problém.

V souvislosti s názorem vyjádřeným v další otázce (hodnocení úrovně informací o sudetoněmecké problematice v médiích), že informace sdělovacích prostředků věci příliš dramatizují (57 %) je zřejmé, že si výrazně nadpoloviční většina udržuje střízlivý odstup od hektického slovníku i argumentace novinových titulků strašících "sudetskou hrozbou" i za stavu, kdy prosazování požadavků Sudetoněmeckého krajanského sdružení dostalo konkrétní podobu v hlasování poslanců za CDU/CSU proti přijetí ČR do Evropské unie na půdě Evropského parlamentu na jaře roku 2003.

Nejen v tomto případě lze pozorovat určitou tendenci převažující části české veřejnosti odmítat názorové extrémy (důvody jsou zřejmě komplikovanější a mohou představovat mix pragmatické střízlivosti či skepse, opatrnosti i nechuti k zaujetí vyhraněného postoje, případně odmítnutí politiky jako celku aj.).

Václav Houžvička

Graf 9. Vnímání závažnosti problému sudetských Němců

Pozn.: Zdroj SOÚ AV ČR, výzkum Pohraničí ČR/SRN-2003.

SUDETONĚMECKÉ KRAJANSKÉ SDRUŽENÍ: OBAVY ČI NADĚJE?

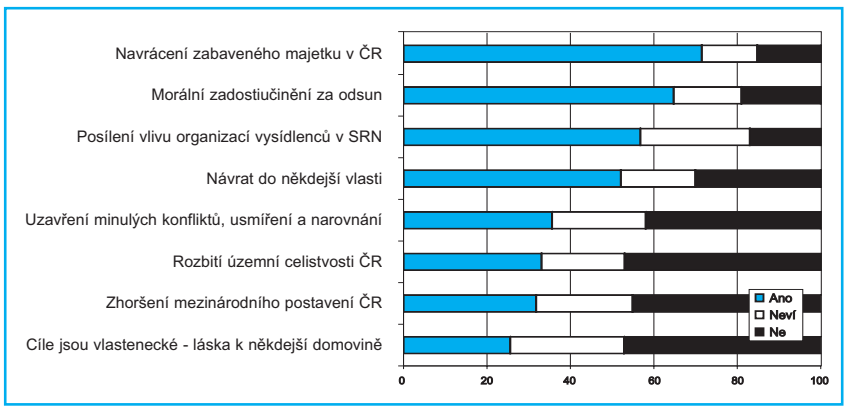
Významným fenoménem v česko-německých vztazích je činnost Sudetoněmeckého krajanského sdružení a jeho úsilí o zvrat rozhodnutí učiněných proti německému obyvatelstvu na území tehdejšího Československa po skončení II. světové války. Tato činnost je ve své podstatě velmi kontroverzní a jako taková je také vnímána, přičemž je spojována jak s dopady na vnitřní politiku SRN, kde výrazná část veřejnosti v českém příhraničí zaznamenává úsilí tohoto sdružení o posílení vlivu vyhnaneckých organizací, tak i na vnitřní situaci v České republice.

Činnost Sudetoněmeckého krajanského sdružení (SL) vyvolává obavy dvou pětin veřejnosti v příhraničních okresech s Německem. Další dvě pětiny mají k činnosti tohoto sdružení indiferentní vztah - nevyvolává v nich ani obavy, ani naděje, které se SL spojuje pouze 5,3 % občanů. Přibližně každý sedmý občan se však nedokázal k otázce vyjádřit.

Z výsledků neplyne, že by společnost v českém pohraničí ovládal masově sdílený pocit ohrožení ze strany SL, na které často poukazují Kluby českého pohraničí, nicméně nelze vyloučit, že oněch 40 % neutrálního hodnocení by se v případě etnicky vyhrocené konfliktní situace mohlo přiklonit k negativnímu hodnocení. Že se nejedná pouze o abstraktní možnost, o tom přesvědčila média v předvolební kampani v prvních měsících roku 2002, kdy byla vedena intenzivní kampaň za zrušení dekretů (denacifikačních zákonů) prezidenta E. Beneše.

Václav Houžvička

Graf 10. Názory na cíle, které sledují organizace vysídlenců

Pozn.: Zdroj SOÚ AV ČR, výzkum Pohraničí ČR/SRN-2003.

LITERATURA K TÉMATU ODSUN NEBO VYHNÁNÍ?

Téma poválečného vysídlování německy mluvících obyvatel zemí střední Evropy se opakovaně vrací do centra česko-německého dialogu. Intenzita debaty inspirované organizacemi vyhnanců (Svaz vyhnanců, Sudetoněmecké krajanské sdružení, Slezský landsmanšaft aj.) nabrala na síle zvláště po roce 2000, kdy vznesly požadavek vybudování Památníku proti vyhánění v Berlíně. Transfer etnických Němců je tematizován jednak v souvislosti se vstupem ČR do Evropské unie, jednak v souvislosti s pokračujícím přehodnocováním novodobých dějin Německa v rámci tzv. vyrovnání s minulostí. Sudetští Němci sami sebe chápou jako oběť poválečné zvůle vítězů, avšak většinou odmítají reflektovat klíčovou destruktivní roli, kterou sehrála Sudetoněmecká strana K. Henleina při zániku Československé republiky. Cílem opakovaných útoků je prezident E. Beneš a poválečná denacifikační čs. legislativa (dekrety), která je prezentována jako akt bezpráví a genocidy.

V této souvislosti je vhodné upozornit na stať britského historika Martina D. Browna, která se vrací zejména k okolnostem zrodu myšlenky transferu etnických Němců ve Velké Britanii. Polemizuje s rozšířeným mylným názorem, že iniciátorem plánu "odstranění" sudetských Němců z ČSR byl E. Beneš. Konstatuje, že pro formulaci poválečných představ o uspořádání poměrů ve střední Evropě bylo rozhodující britské plánování, z něhož se odvíjely úvahy všech exilových vlád okupovaných zemí, jež působily v Londýně. E. Beneš a jeho spolupracovníci zvažovali řadu variant řešení, včetně vykázání pouze aktivních nacistů, redukci počtu českých Němců, odstoupení některých menších částí čs. území s německým osídlením Německu, federaci s Polskem apod.

Rozhodujícím momentem poválečného vývoje se stal dokument ***The Transfer of Minorities*** *vypracovaný J. D. Mabbotem v rámci výzkumné skupiny expertů Foreign Press and Research Bureau a předložené již v květnu 1940, kterou zformovalo britské ministerstvo zahraničních věcí. Memorandum konstatovalo, že transfer (odsun) představuje nejlepší řešení národnostních konfliktů v Československu. Kromě hodnocení finančních a sociálních nákladů takového kroku bylo vůbec nejdůležitější konstatování, že přesun obyvatelstva v takovém měřítku je možný a měl by se odehrát za souhlasu mezinárodního společenství a s jeho spoluprací. Zde byl základ rozhodnutí, které posléze přijali všichni spojenci antihitlerovské koalice a exilové vlády okupovaných zemí. Organizovaný odsun schválený 2. srpna 1945 konferencí v Postupimi proběhl pod mezinárodní kontrolou spojeneckých vojenských orgánů a Červeného kříže.*

Václav Houžvička

Blíže viz Brown, Martin D.: **Forcible Population Transfer - A flawed legacy or an unavoidable necessity in protracted ethnic conflicts? The Case of the Sudeten Germans**. *RUSI Journal* (The Royal United Services Institute). August 2003, Vol 148, No 4. 81-87.

Tabulka 3. Přehled vývoje hodnocení poválečného odsunu německého obyvatelstva českých zemí

	1991	1996	1999	2003
Spravedlivý - pomáhali rozbít ČSR	27	30	29	43
Spravedlivý, ale mám výhrady ke způsobu	39,5	43	35	29
Nespravedlivý, ale rozhodly mocnosti	6	11	12	15
Nespravedlivý	6,4	2,3	4,5	2,5
Nespravedlivý a krutý	3,2	2,6	2	1,5
Nevím/bez názoru	14	8	17	8

Poznámka: číselné údaje vyjadřují podíl souhlasných odpovědí v %. Rok 1999 zahrnuje údaje celostátního šetření.

Zdroj: SOÚ AV ČR, dlouhodobý výzkum České pohraničí.

SOUHLAS S PŘÍSTUPY ČESKÉ VLÁDY A STÁTNÍCH ORGÁNŮ K ČESKO-NĚMECKÉMU NAROVNÁNÍ

V pohraničí s Německem panuje výrazná podpora jednání vlády ve vztahu k česko-německému narovnání. Nejvýraznější souhlas s jednáním vlády a státních orgánů byl vysloven v případě odmítnutí zrušení dekretů prezidenta E. Beneše. Podporu tomuto názoru vyslovily čtyři pětiny tázaných. Další dvě třetiny občanů nemají vcelku výhrady k postupu vlády v otázce sudetských Němců.

Fakt, že vláda dostatečně zřetelně a srozumitelně nevyjadřuje podstatu svého přístupu k sudetoněmecké otázce konstatovalo 59 % *(zcela a částečně souhlasí)*, což představuje impuls pro českou politickou sféru ke zjednání nápravy. Jednorázový akt, jaký představovalo přijetí rezoluce Poslanecké sněmovny k prezidentským dekretům na jaře 2002 zřejmě nemůže nahradit systematické vymezování vlastního politického postoje k problematice vysídlenců v každodenní politice stran CDU/CSU. Nelze přehlédnout, že jedním z důvodů tohoto hodnocení je rovněž malá podpora vládních stanovisek ze strany sdělovacích prostředků, které konec konců rozhodují o tom, zda občanům zprostředkují názory jejich vlády dostatečně srozumitelnou formou.

Není proto divu, že výrazná nadpoloviční většina *(57 %)* je názoru, že vláda nehájí dostatečně zájmy ČR ve vztahu k vysídleneckým organizacím. Tento poznatek patrně souvisí s předchozí otázkou a lze předpokládat, že na regionální úrovni by výklad vitálních zájmů státu měly v širší míře reprezentovat také Krajské úřady, které hrají roli klíčového partnera centrálních orgánů *(MZV, min. pro místní rozvoj aj.)* v regionech pohraničí.

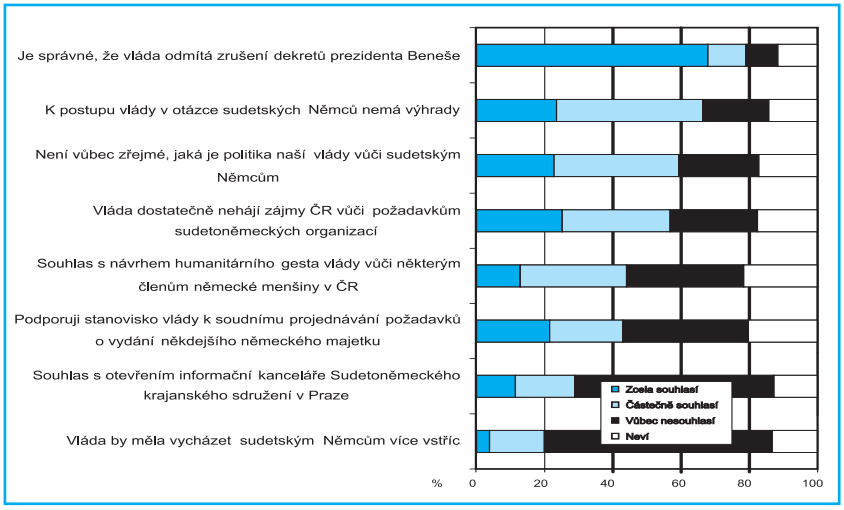
Nesouhlas s případným návrhem humanitárního gesta vlády vůči některým členům německé menšiny v ČR vyjádřila pouze jedna třetina *(34 %)* dotazovaných, což vytváří relativně solidní prostor pro přijetí kroku, který mohou politikové považovat za politicky riskantní. Zjištěný údaj naznačuje dobré vyhlídky pro realizaci gesta dobré vůle vůči německy mluvícím občanům ČR, které by celkově napomohlo zklidnění česko-německých vztahů ve fázi vstupu ČR do Evropské unie.

Vcelku vyrovnané jsou postoje veřejnosti, pokud jde o podporu stanoviska vlády k soudnímu projednávání požadavků o vydání někdejšího německého majetku, přičemž dvě pětiny *(43 %)* tázaných schvalují stanovisko vlády, které se zásadně vyjadřuje k restitučním nárokům na vrácení majetku konfiskovaného na základě poválečných spojeneckých úmluv a prezidentských dekretů. Nesouhlasí 37 %. Pětina se nevyjádřila nebo nemá názor, což není mnoho s ohledem na komplikovanost majetkoprávních otázek.

Většinový nesouhlas (58,4 %) byl však vysloven s otevřením informační kanceláře Sudetoněmeckého krajanského sdružení a s tím, že by vláda měla vycházet vstříc (67 %) sudetoněmeckým požadavkům .

Václav Houžvička

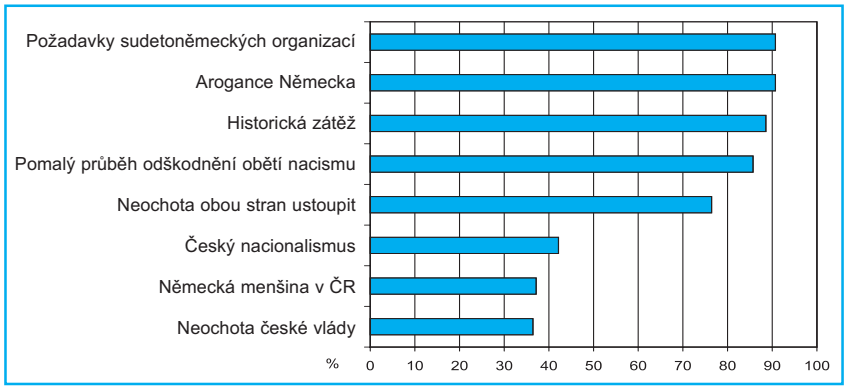
Graf 11. Hodnocení přístupu státních orgánů ČR k požadavkům sudetoněmeckých organizací

Pozn.: Zdroj SOÚ AV ČR, výzkum Pohraničí ČR/SRN-2003.

ČESKO-NĚMECKÉ NAROVNÁNÍ V OČÍCH VEŘEJNOSTI

Graf 12. Důvody proč nedošlo k narovnání česko-německých vztahů

Pozn.: Zdroj SOÚ AV ČR, výzkum Pohraničí ČR/SRN-2003.

Devadesátá léta minulého století a první roky století současného jsou poznamenána obecným úsilím o narovnání křivd, ke kterým došlo v souvislosti s II. světovou válkou. Tomuto trendu se nevyhnuly ani česko-německé vztahy, přičemž z česko-německých vyrovnávacích jednání byla přijata Deklarace, která původně měla vést k ukončení těchto diskusí na nejvyšší úrovni. Poměrně velká publicita, které se těmto jednáním dostalo, přispěla k tomu, že v příhraničí má o zmíněné Deklaraci určité povědomí nadpoloviční většina veřejnosti. Ovšem těch, kteří by ji znali dobře, je mnohem méně a tvoří jen necelou desetinu. Naproti tomu plné dvě pětiny občanů ji vůbec neznají.

Václav Houžvička

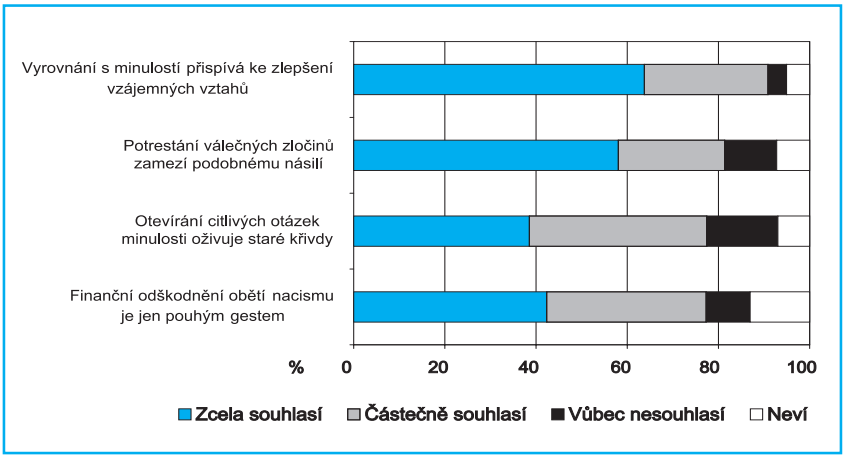
NÁZORY NA VYROVNÁNÍ S MINULOSTÍ

Veřejnost v příhraničí je poněkud rozpolcená v názorech na význam a důsledky vyrovnání se s minulostí. Na jedné straně výrazná většina občanů souhlasí s tím, že vyrovnání s minulostí přispívá ke zlepšení vzájemných vztahů mezi ČR a SRN (90,9 %), že potrestání válečných zločinů zamezí podobnému násilí pro budoucnost (81,3 %).

Poněkud kontroverzně však obdobná většina souhlasí, že otevírání citlivých otázek minulosti oživuje staré křivdy (77,4 %) a že finanční odškodnění obětí nacismu je jen pouhým gestem (77,3 %).

Zdánlivý protimluv však představuje rub a líc téhož problému, totiž, zda vůbec a s jakým úmyslem se vracet *(někteří požadují přehodnocení)* k dějinným událostem nedávné doby. Navíc s vědomím, že návraty mohou mít v politické oblasti nezamýšlené důsledky, jež mohou v konečném efektu vztahy spíše zkomplikovat, než přispět k vyrovnání s důsledky minulosti. Charakteristickou situací v tomto ohledu je spor, který se rozhořel v SRN o zřízení *Památníku proti vyhánění* v Berlíně, jehož vybudování požaduje Svaz vyhnanců a podporují strany CDU/CSU. Jedna názorová skupina (H. H. Hahn a další) vidí nebezpečí „v státně sankcionované reinterpretaci minulosti“, zatímco druhá *(E. Steinbachová, strany CDU/CSU, SL aj.)* tvrdí, že „bez kritiky minulosti není budoucnosti.“Přičemž mnozí pod kritikou minulosti nespatřují pouze posouzení morálky a etiky někdejších vítězů, ale také eventualitu přehodnocení výsledků druhé světové války s příslušnými důsledky pro aktuální evropské uspořádání.

Graf 13. Názor na otázky spojené s vyrovnáním s minulostí

Pozn.: Zdroj SOÚ AV ČR, výzkum Pohraničí ČR/SRN-2003.

Není pochyb, že historická paměť a tzv. vyrovnávání s minulostí patří k legitimním společenským procesům probíhajícím permanentně ve veřejném politickém prostoru SRN i České republiky a dalších zemí, nicméně je třeba počítat s eventualitou, že emotivně výbušná témata získají vlastní dynamiku politického působení a oživí tendence opětovně svádět včerejší bitvy *(Daniel Cohn-Bendit)*. Napětí v polsko-německých vztazích v důsledku dramatické polemiky na téma memoriálu vyhnanců poskytují aktuální důkaz pro uvedené konstatování.

Václav Houžvička

MALÁ ENCYKLOPEDIE POJMŮ “DIVOKÝ ODSUN”

Jako „divoká fáze“odsunu jsou označovány první týdny po skončení druhé světové války, kdy docházelo na některých místech pohraničí ke spontánnímu útěku, vyhánění a vysídlování sudetských Němců, které nemělo oporu v legálních aktech vítězných spojeneckých mocností a bylo čs. vládou zastaveno. Toto období uzavírá rozhodnutí o spořádaném transferu etnických Němců ze střední a východní Evropy, o němž rozhodla dne 2. srpna 1945 Postupimská konference za účasti Spojených států, Velké Británie a Sovětského svazu. Přijetí tohoto rozhodnutí Československo oznámilo signatářům konference dopisem MZV ze dne 16. srpna 1945.

Podrobně viz **Právní aspekty odsunu sudetských Němců.** 1996. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.

ODSUN ČESKÝCH NĚMCŮ A VZTAHY K BÝVALÝM KRAJANŮM

O odsunu sudetských Němců si téměř tři čtvrtiny obyvatel příhraničí myslí, že byl spravedlivý. Tři desetiny však tuto spravedlnost chápou s tím, že k samotnému způsobu odsunu mají výhrady. Ne všichni se však s tímto řešením ztotožnili. Pro pětinu veřejnosti zůstává odsun nespravedlivým řešením, přičemž největší díl z ní však připouští, že tak v kontextu doby rozhodly vítězné mocnosti. Za čistě nespravedlivé nebo za nespravedlivé a kruté považují odsun pouze čtyři procenta obyvatel příhraničí.

Otázka zaměřená na hodnocení odsunu/transferu německy mluvících obyvatel tehdejšího Československa byla pokládána od počátku výzkumů názorů a postojů obyvatel pohraničních oblastí českých zemí (území někdejších tzv. Sudet). Časová řada údajů poskytuje ojedinělou možnost sledovat vývoj, v tomto případě však spíše *stabilitu* pohledu na dějinný zlom, který vedl k téměř úplné směně obyvatelstva pohraničních území a přerušení staleté kontinuity osídlení.

Z hlediska dlouhodobých trendů hodnocení odsunu se zformovaly tři základní názorové skupiny. *První skupina* se početně pohybuje okolo 30 % (v roce 2003 dosáhla 43 %) schvaluje odsun *bezvýhradně*.

Druhá skupina vyjadřuje *souhlas, s výhradou* ke způsobu provedení odsunu (zejména k jeho tzv. divoké fázi).Zastoupení podílu tohoto názoru dlouhodobě klesá.

Konečně *třetí skupinu* tvoří stoupenci považující odsun v různých obměnách za *nespravedlivý* (v roce 2003 celkem 19 %). Časté tvrzení některých publicistů, že česká společnost setrvává v „národněfrontovním" názorovém monolitu opětovně neobstojí, neboť i v tak citlivé a konfliktní otázce, jakou je hodnocení odsunu došlo k názorové diferenciaci.

V celkové dlouhodobé retrospektivě struktury respondentů lze říci, že jsou rovnoměrně zastoupeny všechny věkové a vzdělanostní kategorie u všech typů odpovědí, s mírnou převahou zastoupení lidí v důchodovém věku a levicové orientace u těch, kteří schvalují odsun. Přes patrnou názorovou diferenciaci je zřejmé, že celospolečenský konsensus ve věci schvalování odsunu má trvalý charakter a v tomto smyslu

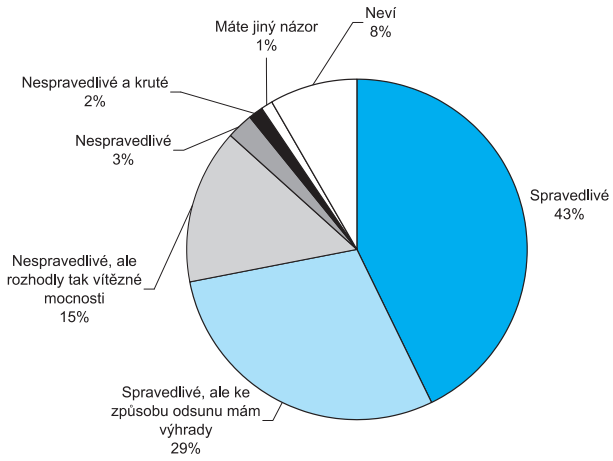
Tabulka 4. Vývoj názorů na možné řešení sudetoněmecké otázky

	1991	1996	1999	2003
Stačí omluva	24	55	46	57
Vůbec nejednat se zástupci sudet. Němců	18	18	29	32
Podporovat investice	14	20	28	28
Základem řešení Deklarace	x	33	32	48
Náš spor vyřeší vstup ČR do EU	x	13	31	30
Nechat věci volný průběh	18	10	26	23
Vrátit majetek odsunutým	2	2	6	8
Poskytnout vysídlencům odškodnění	3	7	13	15

Poznámka: číselné údaje uvádějí podíl souhlasných odpovědí, rok 1999 uvádí celostátní výzkum; x - otázka nebyla položena.

Pozn.: Zdroj SOÚ AV ČR, výzkum Pohraničí ČR/SRN 1991-2003.

Graf 14. Názor na odsun sudetských Němců

Pozn.: Zdroj SOÚ AV ČR, výzkum Pohraničí ČR/SRN - 2003.

možno konstatovat, že postoje politických elit reprezentují názory většiny voličů všech segmentů politického spektra.

Způsob řešení českého vztahu k sudetským Němcům vidí veřejnost v příhraničí především v humanitárních gestech, která nebudou provázena žádným dalším finančním či jiným vyrovnáním vyžadujícím rušení denacifikačních zákonů (dekretů).

Z přehledné tabulky jsou patrné trendy vývoje názorů na jednotlivé možnosti řešení sudetoněmecké otázky, jak se formovaly v polistopadovém období, které znamenalo otevření česko-sudeto německého dialogu. Variantu V. Havla, který přišel s omluvnými formulacemi na adresu sudetských Němců již na počátku svého působení ve vrcholové politice koncem roku 1989, zprvu okamžitě odmítla (v roce 1991 téměř tři čtvrtiny) naprostá většina české společnosti (viz např. protestní hladovka M. Klena na Staroměstském náměstí v lednu 1990). Ke zlomu došlo v souvislostech přípravy Česko-německé deklarace, kdy se náhle podpora tohoto východiska zdvojnásobila a tento trend trvá.

Posiluje se postoj typu „vůbec nejednat", který se téměř zdvojnásobil a představuje patrně přímou reakci na trvale opakované požadavky Sudetoněmeckého krajanského sdružení, včetně názorů, že ČR „nepatří s historickou zátěží dekretů do Evropy."

Společnost je zřejmě rozdělená v otázce možné spolupráce se sudetoněmeckými organizacemi na dvě téměř stejné části, přičemž souhlas aktuálně mírně převažuje (43 %). Je to poměrně překvapivé zjištění naznačující, že *existuje možnost východiska* v česko-sudetoněmeckém vztahu - za předpokladu, že nebudou vysídleneckými organizacemi kladeny požadavky radikálního přehodnocení novodobé historie (rušení prezidentských dekretů, majetkové restituce, právo na domov a skupinový návrat, sebeurčení atd.). Obdobně téměř polovina (46 %) nesdílí názor, že bychom vůbec neměli jednat s organizacemi sudetských Němců. S tímto pragmatickým přístupem (očekávání ekonomického rozvoje pohraničí) zřejmě souvisí i rostoucí podpora možnosti investic vysídlených Němců v pohraničních oblastech, která se od roku 1991 zdvojnásobila, ze 14 na 28 % (2003), přesto však nadále polovina tázaných tyto investice odmítá.

V příhraničí vcelku nepanují iluze, že by se česko-sudetoněmecký vztah vyřešil vstupem do EU. Takovou představu sdílí necelá třetina veřejnosti. Převažující část společnosti (44,7 %) tuto představu odmítá. Nicméně nelze přehlédnout, že podíl názoru spojujícího očekávání s EU vzrostl ze 13 % (1996) na aktuálních 30 %, což je významné s ohledem na brzký vstup ČR do Evropské unie.

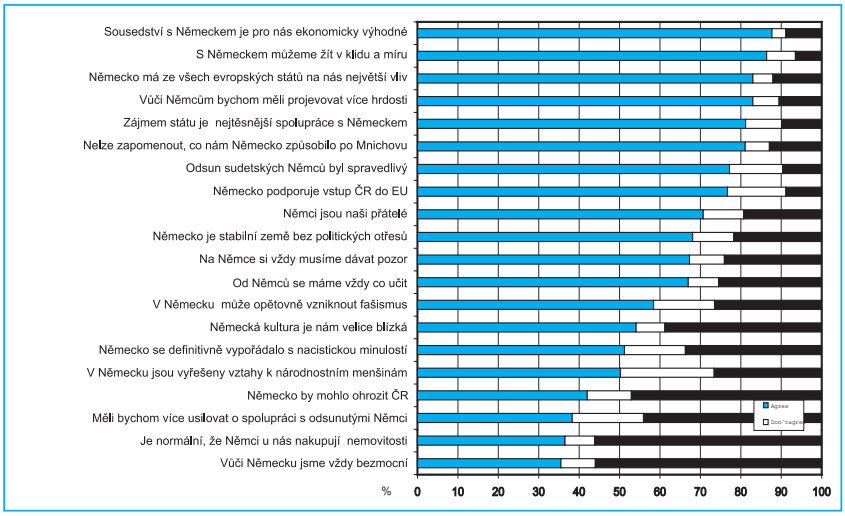
Nadpoloviční většina nesouhlasí s přímým jednáním vlády se Sudetoněmeckým krajanským sdružením (56,5 %) i v otázce názoru, že by se věci měl nechat volný průběh (59,2 %). Nejvýraznější nesouhlas však panuje s možností, že by vysídlenci měli dostat odškodnění (70,3 %), a že by mělo dojít k vrácení majetku odsunutým Němcům (81,4 %).

Vcelku lze konstatovat, že v příhraničí nepanují přílišné iluze, že by se česko-sudetoněmecký vztah vyřešil vstupem do EU. Takovou představu má pouze necelá třetina tamních občanů. Více než dvě pětiny však tuto představu nesdílejí.

Nesouhlas panuje většinou také v případě možnosti podpory investic a podnikání sudetských Němců, přímého jednání vlády se Sudetoněmeckým krajanským sdružením v názoru, že by se věci měl nechat volný průběh. Největší nesouhlas však vyvolává možnost, že by vysídlenci měli dostat odškodnění a že by mělo dojít k vrácení majetku odsunutým Němcům.

Václav Houžvička

Graf 15. Postoje obyvatel česko-německého pohraničí k Německu

Pozn.: Zdroj SOÚ AV ČR, výzkum Pohraničí ČR/SRN-2003.

Uvítáme vaše názory na bulletin Česko-německé souvislosti, případně postřehy a zkušenosti z česko-německých vztahů. Příspěvky můžete posílat na adresu uvedenou v tiráži.

V PŘÍŠTÍM ČÍSLE NALEZNETE:
NÁZORY A POSTOJE PŘEDSTAVITELŮ MĚST, OBCÍ A NEVLÁDNÍCH ORGANIZACÍ ČESKÉ ČÁSTI EUROREGIONU NISA K PROBLEMATICE ČESKO - NĚMECKÉ PŘESHRANIČNÍ SPOLUPRÁCE

Česko-německé souvislosti

bulletin projektu „Občanská dimenze česko-německých vztahů ve fázi vstupu ČR do Evropské unie - s důrazem na pohraniční oblasti,“
realizovaného v rámci *Programu podpory cíleného výzkumu a vývoje Akademie věd ČR*
(identifikační kód IBS7028301).
Bulletin vychází dvakrát ročně a je distribuován zdarma v české, anglické a německé mutaci
v nákladu 600 výtisků každé verze.
ISSN 1214-4622.
Tisk: Jiří Bartoš - SLON, spol. s r. o., Ústí nad Labem.
Vydává Sociologický ústav Akademie věd České republiky.
Adresa pro korespondenci: Sociologický ústav AV ČR,
oddělení České pohraničí, Stříbrnické nivy 2, 400 11 Ústí nad Labem
e-mail: ul.socmail@soc.cas.cz
Výsledky výzkumu a další informace viz webová adresa projektu: http://www.borderland.cz